

Lasten ja nuorten yksinäisyys ja ostrakismi kuntapalveluiden yhdyspinoilla – osallisuudesta apua kompleksiseen haasteeseen

Anni Kyösti & Miia Laasanen

ABSTRACT

Loneliness and ostracism of children and young people at the interfaces of municipal services - participation relieves a complex challenge

Loneliness and ostracism, have serious consequences for the well-being of children and young people. This qualitative research examines how the municipalities' education and youth services recognize children and young people's loneliness and ostracism and what forms of participation exist in municipalities to prevent loneliness and ostracism. The aim of the research is to examine loneliness and ostracism as forms of complexity from the perspective of municipal services. The research material consists of thematic interviews, that have been analyzed using content analysis. The phenomenon is located at the interface of different actors and levels of municipal services which makes it complex. Children and young people's sense of belonging to communities, as a protective factor against loneliness and ostracism, could be strengthened through participation.

Key words: Loneliness, ostracism, complexity, participation, children and young people

JOHDANTO

Yksinäisyyden kokemuksilla on huomattavia vaikutuksia lasten ja nuorten hyvinvoinnille. Huolestuttavaa on, että yksinäisyyden kokemukset ovat lisääntyneet Suomessa huomattavasti vuodesta 2020 vuoteen 2022 (Laaninen & Niemelä 2023, 243). Yksinäisyydellä tarkoitetaan subjektiivista ja epämiellyttävää kokemusta,

jossa ihmisellä on joko laadullisesti tai määrällisesti riittämättömiä ihmissuhteita. (Cacioppo & Patrick 2008; Junntila 2010; Peplau & Perlman 1982). Yksinäisyys ei kuitenkaan tarkoita samaa asiaa kuin yksin oleminen (Russell ym. 2012).

Joka kymmenes lapsi ja nuori kokee Suomessa toistuvaa yksinäisyyttä (Junntila & Vauras 2009; Lempinen ym. 2018; Lyyra ym. 2016). Yksinäisyys on yleisempää nuorilla kuin lapsilla (Lyyra ym. 2019; Lempinen ym. 2018). Nuoruusajan kehitysvaiheessa irtaudutaan lapsuusajan lähiyhteisöstä ja vertaisuuhteet korostuvat (ks. esim. Casey ym. 2010). Yksinäisyyden kokemuksella on monia, ihmisten hyvinvointiin negatiivisesti vaikuttavia seurauksia. Yksinäisyyttä kokevat kuuluvat riskiryhmään, jolla on tunnistettu tavallista enemmän esimerkiksi psyykkisiä ja fyysisiä sairauksia (Hawkey & Cacioppo 2010). Yksinäisyyttä kokevat nuoret ovat raportoineet muita yleisemmin esimerkiksi pää- ja vatsakipua ja nukahtamisvaikeuksia, ja käyttävät oireisiin jopa kolme kertaa yleisemmin lääkkeitä kuin muut nuoret. (Lyyra ym. 2019.)

Lasten ja nuorten yksinäisyyden kokemuksissa ei ole tapahtunut merkittävää muutosta koronapandemian jälkeen (ks. Turja 2023; THL 2023). Vuoden 2023 kouluterveyskysely osoittaa, että yksinäisyyttä kokeneiden osuus on säilynyt korona-ajan tasolla. Pojista 9 prosenttia kokee itsensä yksinäiseksi ja tytöistä 21 prosenttia (THL 2023.) Suomen Punaisen Ristin yksinäisyysbarometrin tulokset ovat samansuuntaisia. Yksinäisyysbarometrin mukaan yksinäisyyttä, ulkopuolelle jätetyksi tulemistä ja eristäytyneisyyttä koetaan eniten 15–34-vuotiaiden nuorten ja nuorten aikuisten keskuudessa. Nuorista (15–24-vuotiaat) kolmannes tuntee itsensä ulkopuolelle jätetyksi vähintään kuukausittain (Turja 2023).

Kokemus kuulumisesta ryhmään on ihmiselle tärkeää (ks. Baumeister & Leary 1995). Ihmisen psyykkinen hyvinvointi on kytköksissä suhteisiin toisten ihmisten kanssa ja esimerkiksi hylkäämisen kokemus aiheuttaa voimakkaita reaktioita (Syrjämäki ym. 2017). Ostrakismi tarkoittaa käyttäytymistä, jonka tavoitteena on henkilön sulkeminen ulos sosiaalisesta vuorovaikutuksesta (Syrjämäki ym. 2017). Ilmiö koskettaa jossakin muodossa monia ihmisiä, mutta pitkityessä ostrakismi voi johtaa yksinäisyyden kokemuksiin. (Nezlek ym. 2012; Smart ym. 2009.) Ostrakismi eli sosiaalinen ulossulkeminen on koettu pahimpana kiusaamisen muotona koululaisille suunnatussa kyselyssä Iso-Britanniassa (Benton 2011). Ostrakismin kokemuksilla on todettu olevan yhteyksiä myös erittäin vakaviin ilmiöihin, kuten kouluampumistapauksiin. Tutkimuksen mukaan viidestätoista tarkastelussa olleesta kouluampumistapauksesta kolmentoista tapauksen taustalla oli yhtenä tekijänä kokemus ostrakismista (Leary ym. 2003).

Kaikilla ihmisillä on perustavanlaatuinen tarve kuulua joukkoon, ja kaikki, mikä estää tämän tavoitteen saavuttamista, on uhka yksilön yhdenvertaisuudelle ja olemassaololle (ks. Baumeister & Leary, 1995; Hawkey & Capioppo, 2010). Tällaisena uhkana yksinäisyys ja ostrakismi liittyvät läheisesti toisiinsa (esim. Stavrova ym. 2022). Niitä on tutkittu aiemmin pääasiassa erillisinä ilmiöinä aikuisten keskuudessa, mutta viimeaikaisessa tutkimuksessa yksinäisyyttä ja ostrakismia on tutkittu yhdessä muun muassa psykologian ja psykiatrian alalla nuorisopopulaatiossa (ks. Arslan & Yıldırım 2022; Sakız, Mert & Sarıçam 2021; Kiuru, Salmela-Aro, Laursen, Vasalampi, Beattie, Tunkkari & Juntila 2024), työpaikoilla (ks. Uslu 2021) sekä korona-aikana (Laaninen & Niemelä 2023). Yksinäisyyttä ja ostrakismia yhdistäväksi tekijäksi on aiemmissa tutkimuksissa nimetty niiden aiheuttamat negatiiviset hyvinvointivaikutukset (ks. Uslu 2021; Sakız, Mert & Sarıçam 2021). Ostrakismia on tulkittu nuorten kokemuksissa myös yhtenä yksinäisyyden muotona (Kaarainen, Helenius & Laakso 2025). Lasten ja nuorten yksinäisyyskokemukset ovat huolestuttavia ja niiden vakavuus tulisi huomioida päätöksenteon eri tasoilla, valtakunnallisesti ja alueellisesti (ks. Laaninen & Niemelä 2023, 243). Yksinäisyys ulottuu eri sektoreille, mutta sen torjumiseksi tehtyt toimen-

piteet siiloutuvat helposti (Laaninen & Niemelä 2023, 243). Yksinäisyys ja ostrakismi ovat yksilötason kokemuksia, jotka kuitenkin ilmenevät suhteessa muihin. Kuntapalveluiden kontekstissa ne kytkeytyvät ryhmien toimintaan (esim. luokat) ja kuntien eri sektoreiden yhteistyöhön (esim. sivistys- ja nuorisopalvelut). Kokemusten kietoutuminen ryhmiin ja eri hallinnon tasoille haastaa niihin puuttumista. Näiden yhteenkietoutuneiden vaikutusten vuoksi yksinäisyyden ja ostrakismin tarkastelua on yhdistetty myös tässä artikkelissa.

Nuorilla on kokemuksia, ettei yksinäisyyttä vähentäviä käytänteitä ole tai heillä ei ole niistä tietoa (Fountain Park 2023). Yksinäisyyttä ja ostrakismia ei ole aiemmin tarkasteltu palvelujärjestelmän näkökulmasta Suomessa. Siksi onkin tärkeää tarkastella sitä, millä tavalla yksinäisyys ja ostrakismi on huomioitu lasten ja nuorten palveluissa. Tässä tutkimuksessa näkökulmana on kuntapalvelut, joissa sivistyspalvelut, erityisesti koulut, ovat keskeinen osa lasten ja nuorten jokapäiväistä arkea. Perusopetus tavoittaa valtaosan lasten ja nuorten ikäluokasta. Nuorisopalveluiden toiminta on yhteisöllistä ja kaikille nuorille suunnattua. Ilmiöllä on yhteys myös laajempaan sosiaali- ja terveydenhuollon kontekstiin, mutta näissä palveluissa lapsia ja nuoria kohdataan harvemmin ja vastuu palveluiden tuottamisesta on siirtynyt hyvinvointialueille vuoden 2023 alussa. Tässä tutkimuksessa selvitetään, *miten kuntien sivistys- ja nuorisopalveluissa tunnistetaan lasten ja nuorten yksinäisyyttä ja ostrakismia sekä millaisia lasten ja nuorten osallisuutta edistäviä keinoja kunnissa on yksinäisyyden ja ostrakismin ehkäisyyn.*

Tutkimuksen tavoitteena on tarkastella yksinäisyyttä ja ostrakismia kompleksisuuden ilmentymänä kuntapalveluiden näkökulmasta. Tutkimus tuo lasten ja nuorten yksinäisyysilmiön tarkastelun uutena avauksena hallintoteolliseen keskusteluun ja auttaa hahmottamaan ilmiötä osana kuntien hallinnollista toimintakenttää. Kompleksisuustarkasteluun yhdistetään lisäksi osallisuusajattelu, joka nähdään yhtenä mahdollisena keinona kompleksisuuteen vastaamisessa kuntapalveluiden suunnittelussa ja toteutuksessa. Yksinäisyyden ja ostrakismin ehkäisemiseen tarvitaan palveluita, jotka lapset ja nuoret kokevat hyödyllisiksi ja joilla on mahdollisuus vaikuttaa positiivisesti heidän elämäänsä.

Siksi lasten ja nuorten osallisuus auttaa luomaan palveluita ja arjen ympäristöjä, joilla on paremmat mahdollisuudet vähentää yksinäisyyden ja ostrakismin kokemuksia.

KOMPLEKSISUUS, OSALLISUUS JA PALVELUT

Yksinäisyyden ja ostrakismin kokemukset ovat yksilötason kokemuksia, joista voi olla vaikea saada tietoa niitä kokevilta lapsilta ja nuorilta. Lisäksi on mahdollista, että lasten ja nuorten ilmaisemaa huolta ei tunnisteta tai oteta vakavasti. Yksinäisyyden ja ostrakismin tarkasteluun kuntakontekstissa liittyykin monia vuorovaikutuksen ja systeemien kytköksiä. Lasten ja nuorten yksinäisyyden ja ostrakismin tunnistaminen ja siihen puuttuminen edellyttää vuorovaikutusta yksilöiden välillä, mutta samalla myös ryhmien toiminnan tarkkailua. Laajemmassa kontekstissa on kyse niin systeemin eri tasojen ja osien vuorovaikutuksesta paikallisesti esimerkiksi kuntien eri toimialojen kesken kuin yhteistyöstä kolmannen sektorin kanssa. Näiden tekijöiden vuoksi tarkastelemme ilmiötä kompleksisuuden käsitteen avulla.

Kompleksisuus tarkoittaa asioiden ja ilmiöiden yhteenkietoutumista, keskinäistä riippuvuutta ja vuorovaikutusta (ks. esim. Alhadeff-Jones 2008; Vartiainen ym. 2013; Puustinen 2017). Ilmiö on kompleksinen, kun se sisältää monia toisiinsa kytkeytyviä elementtejä ja näiden elementtien välillä voi vuorovaikutussuhteessa syntyä yllätyksiä. Yhteiskunnallisessa kontekstissa kompleksisuusajattelu yhdistyy havaintoihin, joiden mukaan yhteiskunnalliset ongelmat ovat tyypillisesti laajoja ja moniulotteisia. Niihin vaikuttavat tarkasteltavan ongelma-alueen lisäksi useat muut yhteiskunnallisen päätöksenteon ja tapahtumien osa-alueet. (Jalonen & Lähteenmäki-Smith 2006.) Kompleksisen systeemin osat muuttavat toisiaan ja niiden keskinäistä yhteen kietoutumista ei voi purkaa (Vartiainen ym. 2018, 103). Yksinäisyyden ja ostrakismin vähentäminen ja ehkäiseminen ovat kompleksisia tavoitteita, koska mikään toimiala tai professio ei voi yksinään ratkaista ongelmaa.

Yhteiskunta on kompleksinen systeemi, joka sisältää sisäkkäisiä ja toisiinsa kytköksissä olevia alisysteemejä (Byrne 2001), esimerkiksi palvelujärjestelmän eri tasoja ja toimijoita, jotka ovat

keskeisiä myös yksinäisyyden ja ostrakismin tarkastelussa. Toiseksi sosiaalisissa systeemeissä ihmiset kykenevät jossain määrin ymmärtämään tapahtumakulkuja sekä tekojen seurauksia, mikä on tavoitteellisen toiminnan edellytys. Kompleksisuus ei siis ole sattumanvaraisuutta, vaan moninaisen järjestelmän monimutkaista käyttäytymistä, joka kulminoituu informaation kompleksisuuteen. (Ks. Hayles 1991; Byrne 2001.) Informaation kompleksisuus on yksinäisyyden ja ostrakismin tarkastelussa keskeinen haaste. Kolmannen näkökulman mukaan kompleksisuusajattelu on implisiittisesti orientoitunut tulevaisuuteen. Tämä voidaan ymmärtää esimerkiksi järjestelmän dynaamisten vuorovaikutussuhteiden ja kytköksien tunnistamisena, joka lisää ymmärrystä eri toimintamallien seurauksista sekä edesauttaa tarkoituksenmukaisen toimintatapojen jäsentymistä. (Byrne 2001; Jalonen 2006.) Yksinäisyyden ja ostrakismin tarkastelussa on tärkeää suunnata ajattelua tulevaisuuteen ja keinoihin, joilla ongelmaa voidaan pyrkiä ratkaisemaan. Tarkastelemme lasten ja nuorten osallisuutta yhtenä keinona käsillä olevan kompleksisen haasteen ratkaisemisessa.

Osallisuudella on paljon hyviä vaikutuksia, kuten oppimisen tukeminen, hyvinvoinnin edistäminen sekä yksilön itsetunnon ja itseluottamuksen vahvistaminen (ks. De Róiste ym. 2012; John-Akinola & Nic-Gabhainn 2014; Pearce & Wood 2016). Lasten ja nuorten osallistuminen tukee myös yhteisöllisyyden rakentumista kouluissa (ks. Irvin & Stansbury 2004). Osallisuuden ja kompleksisuuden yhteyttä on tarkasteltu aiemmassa tutkimuksessa esimerkiksi kompleksisten ympäristöongelmien ratkaisujen suunnittelussa (Coleman, Hurley, Koliba & Zia 2017; Reed 2008). Tutkimuksessa on tunnistettu, että hallinnan monimutkaiset haasteet vaativat lakien ja käytäntöjen kohteena olevien osallistumista prosesseihin (Fung 2006). Ihmisten osallistumista on pidetty tärkeänä myös yhteisötason terveysongelmien ratkaisemisessa (Lasker & Weiss 2003). Kompleksisissa palveluverkoissa arvoa voidaan luoda yhdessä eri toimijoiden kanssa resurssien integroinnin ja vuorovaikutuksen avulla (Pinho, Beirão, Patrício & Fisk 2014).

Osallisuus on kirjattu myös lainsäädäntöön, sopimuksiin ja strategiseen ohjaukseen. Perustuslaissa (731/1991) ja YK:n Lapsen oikeuksien

sopimuksessa (60/1991) on turvattu lapsen oikeus vaikuttaa itseään koskeviin asioihin, ilmaista näkemyksensä ja tulla kuulluksi kaikissa asioissa ja päätöksissä, jotka häntä itseään koskevat (60/1991, 12 artikla). Kansallinen lapsistrategia (Valtioneuvosto 2021) edellyttää lapsen edun ensisijaisuuden, osallisuuden ja oikeuksien turvaamista yhteiskunnan kaikilla tasoilla. Osallisuus ymmärretään sekä kokemuksena kuulumisesta yhteisöön että mahdollisuutena vaikuttaa.

Aiempi tutkimus osoittaa, että suomalaisissa kouluissa osallistuminen tapahtuu tyypillisesti oppilaskuntatoimintana (Ervasti 2021) eikä sitä ole kytketty selkeästi päivittäisiin vuorovaikutustilanteisiin tai toimintakulttuuriin (Gellin ym. 2012). Rehtoreiden asiantuntijapuheessa korostuvat osallistumisen mahdollisuudet, haasteet, reunaehdot ja toimintakulttuurin edellytykset (Nurmi, Leinonen, Lantela & Turunen 2024). Aikuiset saattavat myös kyseenalaistaa lasten ehdotuksia, jos lasten kyky tehdä päätöksiä heitä koskevista kysymyksistä kyseenalaistetaan. Tarvittaisiin vahvempi yhteinen ymmärrys aikuisten ja lasten kesken siitä, millaisia lapset ja nuoret ovat osallistujina. (Ks. BoquéTorremorell ym. 2021; Kiili 2006).

Lasten ja nuorten yksinäisyyden ja ostrakismin kokemusten, niiden tunnistamisen ja niissä auttamisen keskiössä tulisi olla lasten ja nuorten osallisuus. Lasten ja nuorten osallisuus tarkoittaa, että he voivat vaikuttaa toimintaan, johon he osallistuvat, tai tässä tapauksessa ilmiön ratkaisemiseen, joka koskettaa heidän arkeaan. Heillä tulisi olla mahdollisuuksia vaikuttaa heitä koskevaan päätöksentekoon (Hart 1992; Kirby ym. 2003; Turja 2010). Osallisuuden edellytyksenä on tunne osallisuudesta, joka syntyy vuorovaikutuksessa. Osallisuudessa lapsi tai nuori kokee, että hänen ajatuksistaan ja kokemuksistaan ollaan kiinnostuneita ja näkemykset otetaan vakavasti. (Kalland 2020.) Aikuisten tehtävä on sovittaa lasten ja nuorten näkemykset kokonaisuuteen ja kehittää toimintaa niin, että se palvelee heitä parhaalla tavalla (Salovaara ym. 2023).

Kuntapalveluiden yhdyspinnat

Lapsiperhepalveluja on Suomessa jo pitkään kehitetty kohti saumattomampaa ja saavutettavampaa kokonaisuutta, jossa sosiaali-, terveys-, kas-

vatus- ja opetuspalvelut muodostavat asiakaslähtöisen kokonaisuuden turvaamaan sekä yksilön että perheen hyvinvointia (esim. Heinonen 2018, Hastrup ym. 2021). Palvelurakenteen muutokset (esim. hyvinvointialueuudistus 1.1.2023) sekä kasvavat hyvinvoinnin ongelmat kuitenkin haastavat kuormittunutta palvelujärjestelmää (Croell ym. 2023) ja lisäävät tarvetta onnistua monialaisessa yhteistyössä, jotta lapsia ja nuoria voidaan auttaa heidän päivittäisissä toimintaympäristöissään, kuten kouluissa (esim. Heinonen ym. 2018; Woodside-Jiron ym. 2019). Lasten ja nuorten kokeman yksinäisyyden ja ostrakismin haitat ja toisaalta niiden ehkäisyyn vaadittava panostus konkretisoituvat kuntien eri toimialojen sekä hyvinvointialueiden yhdyspinoilla. Esimerkki tästä on perusopetuksen opiskeluhoito, joka kuuluu kaikille kouluyhteisössä työskenteleville ammattilaisille (Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki 2013/1287, Laki oppilas- ja opiskelijahuoltolain muuttamisesta 377/2022). Palvelujen monialaisuus ja pirstaleisuus vaikeuttavat toiminnan koordinoitua ja kehittämistä (Joronen ym. 2018) sekä hankaloittavat kokonaisuuden muodostamista lapsen, nuoren tai perheen tilanteesta (Mänttari-van der Kuip 2022), mikä vaikeuttaa myös yksinäisyyteen ja ostrakismiin puuttamista. Lapsi- ja perhepalvelujen johtamisen näkökulmasta verkostoituvaa, monialainen toimintaympäristö vaatii johtajilta muutos- ja muuntautumiskykyä sekä johtamistoiminnan ilmiö-, yhteistyö-, ja asiakaslähtöisyyttä (Autioniemi ym. 2021). Myös johtajien keskinäisen monialaisen yhteistyön vahvistaminen on tärkeää (Hujala ym. 2019).

Yksinäisyyteen ja ostrakismiin ei ole tarjolla helppoja ratkaisuja. Ilmiön tunnistaminen sekä lasten ja nuorten auttaminen vaatii kunnissa toimialojen yhteistyötä. Samaan aikaan eri toimialojen yhteisen tekemisen rinnalla olisi tärkeää ymmärtää lasten ja nuorten osallisuuden merkitys niin palveluiden kannalta kuin lasten ja nuorten yhteisöön kuulumisen kokemusten näkökulmasta.

Tutkimusaineisto ja menetelmät

Tutkimus on toteutettu osana Strategisen tutkimuksen neuvoston rahoittamaa Right to Belong-tutkimushanketta, jossa tutkitaan lasten ja nuorten yksinäisyyttä ja ostrakismia ja pyritään

löytämään niihin tutkimusperustaisia ratkaisuja. Tutkimuksen aineisto on kerätty hankkeen Services to belong -työpaketissa.

Haastattelupyynnöt lähetettiin yhteensä 26 kuntaan, joista haastatteluihin kutsuttiin 47 henkilöä. Haastatteluihin osallistui 21 kuntaa, jotka edustavat asukasluvultaan erikokoisia kuntia (taulukko 1) ja ne sijoittuvat maantieteellisesti 10 eri maakuntaan. Haastateltavien valinnassa haluttiin tuoda esiin erilaiset olosuhteet (esim. väestömäärä, palvelurakenne, maantiede) eri puolilla Suomea sekä muodostaa laaja ymmärrys siitä, millä tavalla yksinäisyys ja ostrakismi näyttäytyvät kunnissa.

Taulukko 1. Tutkimuskunnat asukasluvun mukaan.

<i>Kuntakoko</i>	<i>Kuntien lukumäärä</i>
<i>Alle 10 000 asukasta</i>	7
<i>10 000 – 50 000 asukasta</i>	4
<i>50 001 – 100 000 asukasta</i>	5
<i>Yli 100 000 asukasta</i>	5

Tutkimusaineisto koostuu pääasiassa kuntien sivistys- ja nuorisopalveluiden esihenkilötason teema-haastatteluista, jotka toteutettiin etäyhteydellä elokuu-lokakuussa 2023. Haastatteluista tehtiin yhteensä 30 ja niihin osallistui 31 henkilöä. Yksi haastatteluista oli haastateltavien toiveen vuoksi parihaastattelu ja molemmat haastateltavat olivat samasta kunnasta. Aineiston on kerännyt artikkelin vastaava tutkija. Haastateltavat valittiin kuntakohtaisesti etsimällä yhteystietoja kuntien verkkosivuilta ja haastateltavia lähestyttiin sähköpostitse. Tutkimuksen näkökulma on kuntien sivistys- ja nuorisopalvelut. Haastateltavat toimivat pääasiassa sivistys-, opetus- tai nuorisotoimen johto- tai esihenkilötehtävissä (ks. taulukko 2). Haastateltaviksi valittiin kyseiset henkilöt, koska he tarkastelevat ilmiötä laajasti toimialansa näkökulmasta. Joissakin kunnissa sivistys- ja nuorisopalvelut kuuluivat hyvinvointijohtajan tehtävän toimialaan. Haastattelut olivat kestoltaan keskimäärin 30–45 minuutin pituisia ja haastattelut litteroitiin. Tutkimusaineisto kylläntyi haastatteluiden aikana (ks. Eskola & Suoranta 1998, 62–63). Tutkimuksessa on otettu huomioon eettiset pe-

riaatteet. Tutkimusaineistoa käsiteltiin hyvän tieteellisen käytännön mukaisesti (TENK 2023). Tutkimuksessa on noudatettu voimassa olevaa tietosuojalainsäädäntöä. Tutkimukseen osallistuminen perustui vapaaehtoisuuteen ja haastatteluihin on kerätty suostumukset. Tutkimuksessa ei käsitellä yksittäisten lasten tai nuorten asioita, vaan asiaa tarkastellaan yleisemmällä tasolla.

Taulukko 2. Haastateltavien toimenkuvat kunnissa.

<i>Toimenkuva</i>	<i>Haastateltavien lukumäärä</i>
<i>Sivistyspalveluiden johtajat ja esihenkilöt</i>	12
<i>Nuorisopalveluiden johtajat ja esihenkilöt</i>	15
<i>Hyvinvointipalveluiden johtaja</i>	2
<i>Yhdistetty perusopetuksen ja nuorisopalveluiden johtotehtävä</i>	1
<i>Osallisuusasiantuntija</i>	1
<i>Haastateltavia yhteensä</i>	31

Tutkimus on laadullinen eli siinä pyritään ymmärtämään tutkittavaa ilmiötä. Aineisto koostuu teema-haastatteluista. Haastatteluteemoja olivat yksinäisyyden ja ostrakismin tunnistaminen, keinot ja tavat auttamiseen, yksinäisyyden ja ostrakismin ehkäiseminen, lasten ja nuorten osallisuus palveluissa sekä lasten ja nuorten rooli palveluiden kehittämisessä. Haastattelut on analysoitu sisällönanalyysin avulla. Sisällönanalyysissa kuvataan sitä, mitä asioita, aiheita ja teemoja aineisto sisältää ja keskitytään siihen, mistä haastateltavat puhuvat. Laadullisissa sisällönanalyysissa tutkija tekee koodausta eli tunnistaa aineiston sisällöllisiä elementtejä. Aineiston tarkastelussa huomioidaan aineiston välisiä eroja ja yhtäläisyyksiä. Sisällönanalyysissa pyritään selkeään sanalliseen kuvaukseen tutkittavasta ilmiöstä siirtymällä konkreettisista ilmauksista kohti abstraktimpaa käsitteellistä tasoa. (Ks. esim. Kallinen & Kinnunen 2022; Tuomi & Sarajarvi 2002.) Tämän tutkimuksen aineiston analyysi perustuu artikkelin vastaavan tutkijan itsenäiseen luentaan. Tutkimusaineistoa on teemoitettu aineistolähtöisesti (ks. taulukko 3). Litteroidut haastattelut luettiin ensin läpi ja

luennan jälkeen tunnistettiin haastatteluissa esiin nousseita, samankaltaisia teemoja ja havaintoja. Näitä teemoja yhdistettiin alateemoiksi, joista on analyysin edetessä muodostettu pääteemat. Aineistolle esitettiin kysymyksiä, miten yksinäisyyttä ja ostrakismia tunnistetaan sekä miten lasten ja nuorten osallisuutta toteutetaan ja huomioidaan palveluissa. Aineiston analyysissä hyödynnettiin tutkijatriangulaatiota

(ks. esim. Hirsjärvi ym. 2016, 233) eli analyysin tuloksia tarkasteltiin yhdessä artikkelin toisen kirjoittajan kanssa ja niistä keskusteltiin myös työpaketin muiden tutkijoiden kanssa. Tämän voidaan katsoa parantavan myös tutkimuksen luotettavuutta, samoin kuin tutkimuksen eri vaiheiden kuvaus. (Ks. esim. Hirsjärvi ym. 2016, 233.)

Taulukko 3. Esimerkki aineiston analyysiteemojen muodostamisesta.

Aineistohavainto	Muodostettu alateema	Muodostettu pääteema
Kouluterveyskysely Muut kansalliset kyselyt Kuntien oma tiedonkeruu, esim. kyselyt ja haastattelut Ammattilaisten ja työntekijöiden havainnot Taustasyöt (mm. koulupoissaolot, välimatkat) Nostot asiakirjoissa	Tieto ja havainnot	Yksinäisyyden ja ostrakismin tunnistaminen

YKSINÄISYYDEN JA OSTRAKISMIN TUNNISTAMINEN

Seuraavaksi kuvaamme, millä tavalla kuntien sivistys- ja nuorisopalveluissa tunnistetaan lasten ja nuorten yksinäisyyttä ja ostrakismia. Tunnistamista tapahtuu yhteiskunnallisen keskustelun kautta, käytettävissä olevan tiedon ja havaintojen avulla sekä henkilökohtaisissa tapaamisissa, joissa korostuu luottamuksen merkitys.

Yhteiskunnallinen keskustelu

Haastatteluaineistossa on tunnistettu erilaisia tapoja, jotka auttavat lasten ja nuorten yksinäisyyden ja ostrakismin tunnistamisessa kuntien sivistyspalveluissa ja nuorisotoimessa. Ilmiöiden tunnistamista on edistänyt yhteiskunnallinen keskustelu aiheesta. Ilmiöstä käydään keskustelua sekä sivistyspalveluissa että nuorisotoimessa, mutta usein koetaan, että ilmiöstä tarvitaan vielä lisää keskustelua ja tietoisuutta.

”Minusta tuntuu että siitä ollaan nyt vasta pikkuhiljaa ruvettu puhumaan ylipäätään asiana. Ja semmoisena asiana, jolle olisi syytä jotain tehdä, ja ylipäätään yksinäisyysilmiöstä.” K20

Ilmiön tunnistamista haastaa yksinolon erottaminen yksinäisyydestä ja ostrakismista. Pohdinnoissa tulee lisäksi esiin se, että ilmiön monitahoinen luonne vaikeuttaa siihen puuttumista.

”Siinä kohtaa kun se havaitaan, että joku on yksinäinen tai hänet jätetään ulkopuolelle systemaattisesti, niin ne toimet on, tai niihin on hirvittävän vaikeaa jotenkin päästä tarttumaan, koska se on niin monitahoinen se ilmiö.” K28

Tieto ja havainnot

Lasten ja nuorten yksinäisyyden ja ostrakismin kokemuksia tunnistetaan saatavilla olevan tiedon avulla. Erityisen keskeisessä roolissa on kouluterveyskyselyn tulokset. Tämän lisäksi mainintoja on muista kansallisista kyselyistä, kuntien omista kyselyistä ja haastatteluista. Lisäksi ilmiötä tunnistetaan henkilöstön kautta tulevan tiedon avulla. Koulupoissaolojen taustasyynä on myös tunnistettu olevan yksinäisyyttä. Yksinäisyyttä aiheuttaviksi tekijöiksi tunnistettiin myös pitkät välimatkat, pienet vuosiluokat ja alueen kaksikielisyys. Yksinäisyyden ja ostrakismin tunnistamisessa nähdään tarvetta yhteis-

työlle huoltajien kanssa, jotta lasten ja nuorten tilannetta voitaisiin tarkkailla eri ympäristöissä.

”20 prosenttia lapsista sanoo, et heillä ei ole yhtään ystävää, niin mitkä ne meidän todelliset keinot tai teot sen toteamisen jälkeen, niin kyllä siinä semmoinen käppi on. - - - Liikaa edelleen meillä varmaan, esimerkiksi koulu-terveyskyselyn pohjalta, meillä jää se toteamus, niin, meillä on näin paljon yksinäisiä. Ja mitä siitä sitten on ne aktiiviset teot. Niin kyllä se viimeinen metri siitä jää tekemättä ” K18

”Kyllä kun on poissaolojen syitä selvitetty, niin kyllä poissaolojen syiden selvittämisessä voitulla useinkin esille että jäädään pois sen takia että ei ole sitä kaveria siellä koulussa, tai suljetaan porukasta ulos, niin poissaolojen kautta on myös tätä viestiä tullut.” K11

Erityisen pienissä yhteisöissä yksinäisten ja ulkopuolelle jääneiden lasten ja nuorten huomaaminen on helpompaa. Toisaalta tunnistetaan, että osa kokemuksista jää huomaamatta, jos lapset ja nuoret eivät itse tuo kokemustaan esiin.

”Eli varmaan aika paljon jää nuoria saamatta minkäänlaista tukea tai palvelua ihan vaan sen takia, että pyrkii olemaan niin näkymätön, tai on vaan jotenkin sellainen että ei saa sitä huomioita, eikä halua itseään kääntää, eikä sitä apua tai tukea osaa pyytää. Eli kyllähän tyypillisesti sellaiset ulospäin oireilevat nuoret saa enemmän apua ja tukea, kun ne hiljaiset.” K20

Ilmiöstä on tehty nostoja joidenkin kuntien asiakirjoihin. Mainintoja on strategioissa, lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelmissa sekä talousarviossa ja tavoitteissa. Ilmiötä liitetään myös esimerkiksi kiusaamiseen tehtyihin kirjauksiin. Asiakirjojen lisäksi keskustelua on käyty moniammatillisissa työryhmissä sekä johtoryhmätasolla.

Henkilökohtaiset kontaktit ja luottamus

Yksinäisyyden ja ostrakismin tunnistamisessa korostuvat henkilökohtaiset kontaktit lapsiin

ja nuoriin. Lasten ja nuorten luottamuksen saavuttaminen on tärkeää, jotta kokemuksista uskalletaan kertoa. Haastatteluissa korostuu tarve lasten ja nuorten aidolle kohtaamiselle. Kouluilla työskentelevät eri alojen ammattilaiset (esim. opettajat, kuraattorit, koulunurisosuustyöntekijät) kohtaavat nuoria säännöllisesti ja tästä syystä kouluilla ajatellaan olevan keskeinen merkitys ilmiön tunnistamisessa. Nuorisotyössä erilaiset yksilötyön muodot ja pienryhmät ovat paikkoja, joissa yksinäisyyden ja ostrakismin tunnistamista tapahtuu ja kokemuksista on helppompaa keskustella kuin suuremmissa ryhmissä. Koulujen ja nuorisotyön arki ovat paikkoja, joissa yksinäisyyden ja ostrakismin tunnistamiseen katsotaan olevan parhaat edellytykset toiminnan säännöllisyyden ja jatkuvuuden vuoksi. Välitunnit mainitaan paikkoina, joissa yksinäisyyttä ja ostrakismia voidaan tunnistaa ja joihin ei voida vaikuttaa samalla tavalla kuin luokissa tapahtuvaan työskentelyyn.

”Mä ajattelen, että koulut on tietysti merkittävässä asemassa tunnistamaan tätä ilmiötä ja etsimään ja löytämään niitä nuoria, koska siellä on kirjoilla kaikki kunnan nuoret. Ja sieltä on ehkä mahdollisuus löytää myös ne nuoret jotka ei hakeudu palveluiden piiriin.” K24

”He ovat huomanneet sen, että jos siellä pystyy samalla lailla vähän kiireettömämmin ja aistit auki sitä koulun arkea tarkastelemaan, verrattuna niihin koulun vakituisiin toimijoihin joilla on krooninen kiire, niin kyllä se on mahdollista nähdä fyysisesti se sellainen yksinäisyys ja siihen pystyy myös tarttumaan.” K20

Kokonaisuutena näyttää siltä, että yksinäisyyden ja ostrakismin tunnistaminen on paljon yksittäisten ammattilaisten varassa. Systemaattinen yksinäisyyden ja ostrakismin tunnistaminen on vielä vähäistä. Lasten ja nuorten yksinäisyyden ja ostrakismin tunnistamisessa ja erityisesti siihen puuttumisessa on aikuisten näkemyksen lisäksi tunnistettava lasten ja nuorten osallisuuden merkitys. Seuraavassa luvussa tarkastellaan, miten lapset ja nuoret otetaan huomioon ja millä tavalla he voivat vaikuttaa itseensä kohdistuviin palveluihin ja arkeensa.

LASTEN JA NUORTEN OSALLISUUS

Yksinäisyys on henkilökohtainen kokemus, mutta sitä tulisi tarkastella myös yhteisöjen tasolla (ks. esim. HelsinkiMissio 2024). Osallisuuden kokemuksella ja yhteisöön kuulumisella voidaan lisätä yhteisöllisyyttä, mikä puolestaan toimii vastavoimana yksinäisyyden ja ostrakismin kokemuksille. Aineistossamme haastateltavat pitivät osallisuuden kokemusta jo itsessään tärkeänä. Osallisuustyön ja osallisuuskokemusten kautta ajatellaan, että lapset ja nuoret voivat kokea merkityksen ja yhteenkuuluvuuden kokemuksia. Erityisen tärkeänä pidetään lasten ja nuorten kohtaamista eri tilanteissa. Aito kohtaaminen ja halu kuulla lasten ja nuorten näkemyksiä ajatellaan välittyvän lapsille ja nuorille, ja sen ajatellaan vaikuttavan positiivisesti osallisuuden tunteeseen.

Haastatteluissa tuotiin esiin erilaisia (ks. taulukko 4) tapoja ja väyliä lasten ja nuorten näkemysten kuulemiseen kunnissa. Tavot ovat edustuksellisia, tiedonkeruulla toteutettuja, erilaisia tapahtumia ja osallistumista, ryhmiä sekä lapsivaikutusten arviointia.

Osallisuudelle on erilaisia keinoja ja aineistossa nousee esiin arkeen kiinnittyvät osallistumisen muodot. Lasten ja nuorten osallisuuden ajatellaan olevan erilaisten virallisten foorumien ja edustuksellisten tapojen lisäksi arjen tekoja. Arjen osallisuus vahvistaa yhteisöihin kiinnittymistä. Osallisuudella tunnistetaan olevan merkitystä myös yksinäisyyden ja ostrakismin ehkäisemisessä.

”Se ei ole temppuja tai se ei ole jotain ylimääräistä, mitä me suoritetaan, vaan että se lähete siitä jokapäiväisestä arjen kohtaamisesta.” K27

”Mikä tahansa vaikuttaminen lisää psykologista hyvinvointia ja turvallisuutta ja sitä kautta vähentää just näitä ilmiöitä (yksinäisyys ja ostrakismi), mistä puhutaan.” K22

”Meil on ihan hirvee määrä yksinäisiä lapsii ja nuorii, jotka kokee, et heit ei kohdata päivittäin, eikä heihin suhtauduta myönteisesti, eikä he ole tärkeitä yhteisön jäsenii. Et täs on tämmöinen, aikuisten näkemysten ja lasten kokemusten välillä on tosi iso ristiriita.” K27

Palveluiden kehittäminen

Nuorisotyössä korostuu nuorten rooli toiminnassa ja toiminnan suunnittelussa. Nuorisotyössä on vahva yhteisöllinen elementti ja toiminnan perustana on ryhmätoiminta. Nuorten ideoita toteutetaan ja nuoret osallistuvat myös toiminnan toteuttamiseen. Nuorisotoimessa ja sivistyspalveluissa on kuitenkin molemmissa tunnistettu, että palveluiden kehittämisen keskiössä eivät ole aina nuorten tarpeet, vaan palvelujärjestelmällä on vahva merkitys siinä, millaista apua lapsille ja nuorille on tarjolla. Nuorisopalveluissa nuoret ovat mukana pohtimassa toiminnan muotoja, mutta yksinäisyyttä tai ostrakismia kokevien saaminen mukaan palveluiden kehittämiseen on haastavaa. Sivistys-

Taulukko 4. Keinot lasten ja nuorten näkemysten kuulemiseen kunnissa.

Keino	Toteutus
Edustukselliset tavat kunnassa	Nuorisovaltuusto, Lasten parlamentti, Nuorisofoorumi
Edustukselliset tavat kouluissa	Oppilaskunnat, opiskelijakunnat
Kyselyt	Valtakunnalliset, kuntien kyselyt, toimialakyselyt, yksikkökyselyt
Kuulemispäivät	Esim. tietyt luokka-asteet, päättäjätapaamiset
Osallistuva budjetointi	Esim. nuorten budjetti, osallistava suunnittelu, neuvottelut lasten/nuorten kanssa
Ryhmät	Esim. kehittäjäryhmä, suunnitteluryhmä, osallisuusryhmä, talokokoukset
Lapsivaikutusten arviointi	Lapsivaikutusten arvioinnin tekeminen osana päätösten valmistelua

palveluiden osalta tilanne on samankaltainen. Monet kunnat ovat tunnistanee, että lasten ja nuorten näkemykset olisivat tärkeitä palveluiden kehittämisessä tulevaisuudessa.

”He (nuoret) pystyy toki heihin liittyviin asioihin monesti siellä koululuokassa tai harrastuksessa tai jossain, mutta että ihan meidän palvelujärjestelmään vaikuttaisivat, niin aika kyllä niinkun ohuissa kantimissa.” K6

”Meillähän on vähän silleen, että meillä lähtee yleensä niin päin, että meillä on palvelut, ja sitten se pitäisi mennä vähän niin että voisitko sopia näihin lokerikkoihin, kun sit se pitäisi oikeasti olla niin päin, että heippa, me yritetään tässä sun ympärille nyt saada ne tarvittavat toimijat.” K10

Nuorisopalveluiden työskentelytavoissa tunnistetaan piirteitä, joita voitaisiin hyödyntää jatkossa paremmin esimerkiksi kouluissa ja koulu-nuorisotyössä. Tällä tavalla nuorten osallisuutta voitaisiin parantaa arjessa.

”Me nuorisopalvelut, niin autetaan näitä muita toimialoja luomaan sellaisia kohtaamisia tai järjestelmiä, mitä kautta sitten nuorten ääni tulisi kuulluksi.” K27

Osallisuudella tunnistetaan olevan merkitystä niin pohdinnassa yksinäisyyden ja ostrakismin ratkaisuista kuin ennaltaehkäisevistä toimista. Osallisuuden katsotaan lisäävän kouluun kiinnittymistä ja lisäksi nuoret haluttaisiin mukaan pohtimaan ratkaisukeinoja yksinäisyyteen ja ulossulkemiseen.

”Semmoinen päättelyketju koulupudokkuudesta ja koulupoissaoloista, että ne varmasti on osaltaan yksinäisyyden kokemusta. Ja miten me voitaisiin niitä sitten ennaltaehkäistä, niin olisi tämmöinen kouluun kiinnittäminen ja osallisuuden tunne.” K25

”Sitä semmoista yhteistä keskustelua ei ole ollut riittävästi, johon nuoret olisi voinut osallistua. Minusta olisi kauhean kiinnostavaa, että nuoret saisivat kertoa omista keinoistaan näissä asioissa, että miten kannattaa toimia jos näkee, että joku on yksin tai mitä itse teen, jos tunnen yksinäisyyttä.” K21

Osallistumisen ongelmat

Lasten ja nuorten osallistumisen haasteena tunnustettiin osallistujien samankaltaisuus. Erilaisia, eri taustoista tulevia nuoria toivotaan aktiiviseksi mukaan vaikuttamaan toimintaan, mutta heidän saamisensa mukaan on koettu haastavaksi. Tärkeänä pidetään mahdollisuutta tuoda esiin lasten ja nuorten omia näkemyksiä eri kanavia pitkin, jotta kaikille olisi tarjolla väylä vaikuttaa ja osallistua toimintaan tai toiminnan kehittämiseen. Erityisesti nuorisopalveluissa tuli esiin havainto, että he tavoittavat tyypillisesti ne nuoret, jotka jo ovat mukana toiminnassa. Sellaisten nuorten tavoittaminen, jotka eivät osallistu toimintaan, on haastavaa.

”Ja sitä on pyritty kanssa kehittämään, että sitten vaikka se nuorisovaltuuston porukka olisikin samankaltainen, mutta sitten tapoja että miten nuorisovaltuuston porukka voisi kysyä myös muilta nuorilta mielipiteitä, niin se on myös sellainen mikä on kehityksen alla.” K1

Haastatteluaineiston perusteella näyttää siltä, että osallisuuden toteuttamisen tavat eivät yleensä kohdistu palveluiden kehittämiseen. Aineisto osoittaa, että lapsia ja nuoria ei ole otettu mukaan pohdintaan siitä, millä tavalla heitä voisi auttaa yksinäisyyden ja ostrakismin kokemuksissa. Haastateltavat kuitenkin tunnistavat, että lapset ja nuoret olisi tärkeää ottaa mukaan tähän pohdintaan. Lasten ja nuorten osallisuuden kokemuksilla on merkitystä niin yhteisöön kuulumisen kuin nähdyksi ja kuulluksi tulemisen kannalta. Tämän vuoksi osallisuuden kokemuksella on merkitystä yksinäisyyden ja ostrakismin kokemuksissa. Haastateltavat toivat esiin niitä keinoja, joita kunnissa on tällä hetkellä käytössä lasten ja nuorten osallisuuden edistämiseen. Vaikka kunnissa on tarjolla erilaisia väyliä lasten ja nuorten kuulemiseen, haastateltavat tunnustavat, että osallisuustyössä on vielä parannettavaa ja kohderyhmiä ei aina tavoiteta.

Yhteenveto aineistosta

Aineistosta muodostuu kokonaisymmärrys (kuvio 1.) siitä, mitkä tekijät vaikuttavat siihen, että yksinäisyys ja ostrakismi ovat kompleksi-

Kuvio 1. Lasten ja nuorten yksinäisyyden ja ostrakismin kompleksisuus kuntapalveluissa.

sia ilmiöitä kuntapalveluiden näkökulmasta ja mitkä tekijät haastavat lasten ja nuorten näkemysten ottamista mukaan ratkaisuihin. Kompleksisuuden tekijöitä ovat ilmiön tunnistamisen vaikeus, käytettävissä olevan tiedon hajanaisuus, tunnistamisen vaatimat useat osalliset, osallisuuden kokemuksen erilaiset merkitykset sekä palveluiden haasteet. Yksinäisyyden ja ostrakismin tarkastelu kompleksisuuden avulla auttaa hahmottamaan ilmiön haastavaa luonnetta kuntapalveluissa, kytköksiä muihin hallinnon tasoihin ja organisaatioihin sekä lasten ja nuorten osallisuutta haastavia ja uhkaavia tekijöitä.

POHDINTA

Yksinäisyyden ja ostrakismin moninaisuus kuntien sivistys- ja nuorisopalveluissa täyttää kompleksisen systeemin tunnusmerkit (Vartiainen ym. 2018) toisiinsa kytkeytyneistä osista ja niiden keskinäisestä yhteenkietoutuneisuudesta, jota ei voida purkaa. Kompleksisuus ilmenee

yksinäisyydessä ja ostrakismissa ilmiöiden tunnistamisen vaikeutena, saatavilla olevan tiedon hajanaisuutena, useina vuorovaikutussuhteina ja osallisina, osallisuuden kokemusten haasteina sekä palveluissa eri tasojen toiminnan yhdistämisen vaikeutena (kuvio 1). Myös tiedonsaanti yksinäisyyden ja ostrakismin kokemuksista on kompleksista (ks. Hayles 1991; Byrne 2001) ja se koostuu valtakunnallisesti kerättävästä tiedosta, kuntien omasta tiedonkeruusta sekä toisaalta yksittäisten työntekijöiden havainnoista. Yksinäisyydestä ja ostrakismista saatava tieto on osittain pirstoutunutta, eikä sitä välttämättä koota kunnissa yhteen eri lähteistä. Ilmiöiden tunnistamista vaikeuttaa se, että kokemukset kohdistuvat monelle yhdyspinnalle, jotka nekin ovat kompleksisia (ks. esim. Alhadeff-Jones 2008; Vartiainen ym. 2013; Puustinen 2017). Yksinäisyyden ja ostrakismin ilmenemisympäristöt ovat monikerroksisia, sillä ne sijoittuvat yksilön kokemuksista laajempiin yhteisöihin.

Tutkimuksessa tarkastellaan lisäksi kompleksisuuden ja osallisuuden yhteyttä (Coleman ym. 2017; Reed 2008; Fung 2006; Lasker & Weiss 2003) yksinäisyyden ja ostrakismin näkökulmasta. Tutkimus vahvistaa ajatusta siitä, että yksinäisyyden ja ostrakismin kompleksisuutta voidaan pyrkiä hallitsemaan kuntien sivistys- ja nuorisopalveluiden integroimisella ja toimialojen tiiviillä vuorovaikutuksella (ks. Pinho, Beirão, Patrício & Fisk 2014; Fung 2006). Tarkastelun perusteella kompleksisen ilmiön, eli tässä tapauksessa yksinäisyyden ja ostrakismin, aiheuttamia haasteita voitaisiin kuntien sivistys- ja nuorisopalveluissa pyrkiä lieventämään osallisuuden kokemuksen avulla. Osallisuudessa on kysymys sekä yhteisöön kuuluminen tunteesta että mahdollisuudesta vaikuttaa omaan arkeen (ks. Irvin & Stansbury 2004; Kalland 2020). Kuntien sivistys- ja nuorisopalveluiden integraatio ja toimiva keskinäinen vuorovaikutus mahdollistavat yksinäisyyden ja ostrakismin paremman huomioimisen ja tunnistamisen. Nuorisotyössä tunnistetaan, että käytössä olevilla resursseilla ei voida tavoittaa kaikkia ikäluokkien nuoria ja tästä syystä koulunuorisotyöllä on tärkeä rooli nuorten kohtaamisessa. Potentiaalia on esimerkiksi nuorisopalveluiden toimintatapojen hyödyntämisessä kouluissa osallisuuden vahvistamisessa. Tätä voidaan toteuttaa esimerkiksi koulunuorisotyön avulla. Nuorisotyön hyödyntäminen kouluissa vaatii kuitenkin sen soveltamista kouluympäristöön. Yksinäisyyden ja ostrakismin tunnistamisen keskeinen paikka on lasten ja nuorten arki, jossa heille voidaan luoda myös yhteisöön kuulumisen tunnetta vastavoimana yksinäisyyden ja sosiaalisen olosulkemisen kokemukselle. Yksinäisyyden ja yksin olemisen välinen ero on toisinaan vaikea tunnistaa, minä vuoksi lasten ja nuorten tulisi voida sanoittaa omia kokemuksiaan. Tähän he tarvitsevat luotettavia aikuisia, joille kertoa kokemuksistaan. Aikuisten tehtävänä taas on huolehtia eri tasojen ja organisaatioiden välisistä suhteista ja niiden toimivuudesta.

Aineiston perusteella osallisuuspuhunta on yleisemmän tason puhuntaa, eikä kokemuksia lasten ja nuorten kanssa yhdessä pohdittavista ratkaisuista, jotka tähtäisivät yksinäisyyden ja ostrakismin tunnistamiseen ja kokemuksissa auttamiseen, juurikaan ole. Osallisuuden kokemuksilla voidaan vahvistaa lasten ja nuorten hy-

vinvointia (De Róiste ym. 2012; John-Akinola & Nic-Gabhainn 2014; Pearce & Wood 2016) sekä yhteisöön kuuluvuuden tunnetta (Irvin & Stansbury 2004). Osallisuus voi parantaa lasten ja nuorten hyvinvoinnin edellytyksiä, mutta se ei kuitenkaan poista tai ratkaise esimerkiksi ka-verisuhteissa ilmeneviä ostrakismin kokemuksia. Kouluissa tulisi vahvistaa yhteistä ymmärrystä lasten ja nuorten osallistumisesta sekä tuoda edustuksellisten keinojen rinnalle muita tapoja saada erityisesti niitä lapsia ja nuoria, jotka ovat kokeneet yksinäisyyttä ja ostrakismia, mukaan ratkaisujen pohtimiseen (ks. Ervasti 2021; BoquéTorremorell ym. 2021; Kiili 2006). Lasten ja nuorten osallisuuden kokemuksesta tulisi syntyä tunne, että lasten ja nuorten ajatuksista ja kokemuksista ollaan kiinnostuneita ja ne otetaan vakavasti (ks. Kalland 2020).

On tärkeää tunnistaa, että olosuhteet kunnissa ovat erilaisia ja esimerkiksi kunnan koko voi aiheuttaa haasteita yksinäisten tunnistamisessa tai palveluiden tarjoamisessa. Haasteen niin poikkihallinnolliseen yhteistyöhön kuin lasten ja nuorten osallisuuden kysymyksiin tekee kunnassa asuvien lasten ja nuorten määrä sekä toisaalta heidän sijoittumisensa kunnan alueella. Pienissä kunnissa tuttuus niin lasten ja nuorten kuin heidän taustojensa osalta helpottaa yksinäisyyden ja ostrakismin tunnistamista, mutta toisaalta resursseja ja erityisosaamista on usein vähemmän. Suurissa kaupungeissa erityisosaamista on enemmän, mutta poikkihallinnollinen ja moniammatillinen yhteistyö vaatii onnistuakseen järjestelmällisempää lähestymistapaa.

JOHTOPÄÄTÖKSET

Edessämme on merkittävä keskustelu siitä, millä tavalla lasten ja nuorten yksinäisyys vaikuttaa yhteiskunnassamme pitkällä aikavälillä ja miten voimme estää sen haitallisia vaikutuksia. Tuoreet School to belong -tutkimuksen tulokset osoittavat, että yksinäisyys on kasvava ongelma oppilaitoksissa ja erityisen haitallinen jatkuvan yksinäisyyden kokemus on lisääntynyt (HelsinkiMissio 2024). Tässä tutkimuksessa olemme tarkastelleet yksinäisyyttä ja ostrakismia rinnakkain niiden yhteen kietoutuneiden vaikutusten vuoksi (ks. Baumeister & Leary, 1995; Hawkey & Capioppo, 2010; Stavrova ym., 2022; Kiuru ym. 2024; Arslan & Yildirim, 2021;

Sakiz et al., 2021). Ongelmiin tarttuminen vaatii ilmiöiden käsittelyä eri näkökulmista niin käytännöllisesti kuin tieteellisesti. Tällä tutkimuksella olemme avanneet keskustelun lasten ja nuorten yksinäisyyden ja ostrakismin tarkastelusta hallintotieteellisestä näkökulmasta. Uusien avauksien tekeminen eri tieteenaloilla on tärkeää, jotta kompleksista ongelmaa voidaan ratkaista ilmiön haastavan luonteen vaatimalla tavalla eri tasoilla.

Kuntien sivistys- ja nuorisopalveluissa tunnustetaan lasten ja nuorten yksinäisyyttä ja ostrakismia, mutta sen huomioimiseen tarvitaan tulevaisuudessa lisää tietoisuutta ja systemaattisuutta, koska tunnistaminen on toistaiseksi usein yksittäisten ammattilaisten varassa. Lasten ja nuorten kannalta on tärkeää ilmiön olemassaolon sanoittaminen, jotta he pystyvät tunnistamaan omia kokemuksiaan. Yksinäisyydessä ja ostrakismissa ei ole kysymys vain yksilötason ongelmasta, vaan ilmiötä tulisi tarkastella yhteiskunnan tasolla sen merkityksen (ks. Leary ym. 2003; Hawkey & Cacioppo 2010; Lyyra ym. 2019) ja ilmiön laajuuden vuoksi (ks. Turja 2023; THL 2023). Ratkaisut vaativat toimia yhteisöjen tasolla sekä lasten ja nuorten yhteisöihin kuulumisen tunteen vahvistamista.

Kuntien sivistyspalveluiden ja nuorisotoimen yhdyspinta on avainasemassa lasten ja nuorten arjen kohtaamisissa. Sivistyspalveluiden ja nuorisotoimen yhteistyö vaatii kuitenkin työtapojen yhteensovittamista. Toimialojen yhteistyö on koettu tärkeäksi erityisesti siksi, että koulut tavoittavat lähes kaikki lapset ja nuoret, ja nuorisotoimessa on taas erityistä osaamista lasten ja nuorten kohtaamiseen. Toimiva yhteistyö toimialojen välillä on tärkeää juuri yksinäisyyden ja ostrakismin kaltaisten kompleksisten ilmiöiden ympärillä. Monialaisen, organisaatioiden ja ammattien rajat ylittävän yhteistyön avulla voidaan purkaa auttamiselle tyypillistä siiloutumista (Laaninen & Niemelä 2023). Tunnistamiseen tarvitaan strategisia valintoja ja käytännön johtamistekojä sekä tietoa yksinäisyys- ja ostrakismikokemusten kehittämisestä ajassa.

Osallisuuden hyviä vaikutuksia (ks. De Róiste ym. 2012; John-Akinola & Nic-Gabhainn 2014; Pearce & Wood 2016; Irvin & Stansbury 2004) voitaisiin hyödyntää yksinäisyys- ja ostrakismi-

kokemuksissa auttamisessa kuntien sivistys- ja nuorisopalveluissa. Tällä hetkellä lasten ja nuorten osallisuus näyttäytyy järjestelmän vaatimuksista ja tarpeista kumpuavana osallisuutena. Näyttäisi siltä, että osallisuutta ei ole juurikaan kyetty hyödyntämään yksinäisyyden ja ostrakismin ehkäisemisessä. Osallisuuden kokemuksella ja aikuisten aidoilla kohtaamisilla on merkitystä lasten ja nuorten kiinnittymisessä yhteisöihin. Kuntien sivistys- ja nuorisopalveluissa olisi tärkeää kiinnittää huomiota yhteisöllisyyden vahvistamiseen esimerkiksi lasten ja nuorten arjen osallisuutta parantamalla. Tätä voisi toteuttaa kouluissa esimerkiksi rehtorin jalkautumisella lasten ja nuorten pariin kuulemaan, millaisilla asioilla heidän arkeaan voisi sujuvoittaa ja teemmällä muutoksia tämän perusteella tai nuorisopalveluissa tunnistamalla yhteisen tekemisen rinnalla yhteisen suunnittelun ja toteutusprosessin merkitys nuorille. Näin lapset ja nuoret pääsevät näkemään, millaisia konkreettisia vaikutuksia heidän osallistumisellaan on. Tämän lisäksi lapset ja nuoret tulisi ottaa mukaan pohtimaan konkreettisia keinoja, joilla yksinäisyyteen ja ostrakismiin voidaan puuttua arjen yhteisöissä sekä palveluissa. Näin erilaiset, eri tilanteissa elävät ja eri taustoista tulevat lapset ja nuoret voisivat vaikuttaa paremmin heitä koskeviin asioihin.

Sivistyspalveluiden ja nuorisotoimen yhdyspinta on merkittävässä roolissa kompleksisessa lasten ja nuorten yksinäisyyden ja ostrakismin tunnistamisessa, osallisuuden kokemusten vahvistamisessa ja ratkaisujen luomisessa. Tämä tutkimus kohdistui kuntien sivistys- ja nuorisopalveluihin. Yksinäisyysilmiön taltuttaminen vaatii kuitenkin monitieteistä ja -alaista lähestymistä, koska mikään yksittäinen toimiala ei pysty ratkaisemaan ongelmaa yksin. Laajemman ymmärryksen saavuttamiseksi aihetta olisi jatkossa tarpeellista tutkia myös hyvinvointialueiden näkökulmasta sekä kuntia ja hyvinvointialueita yhdistävässä tarkastelussa. Yksinäisyyden ja ostrakismin tunnistamisessa on tärkeää lasten ja nuorten kanssa työskentelevien yhteinen, kaikille kuuluva vastuu. Ilmiön kompleksinen luonne vaatii kaikilta lapsia ja nuoria kohtaavilta aikuisilta valppautta ilmiön tunnistamiseen ja yksinäisyyteen ja ostrakismiin puuttumiseen.

Rahoitus

Tutkimus kuuluu Right to Belong -hankkeeseen, jota rahoittaa strategisen tutkimuksen neuvosto (352648 ja 352665).

LÄHTEET

- Alhadeff-Jones, Michael (2008). Three Generations of Complexity. Nuances and Ambiguities. *Educational Philosophy and Theory* 40(1), 66–82. <https://doi.org/10.1111/j.1469-5812.2007.00411.x>
- Arslan, Gökmen & Yıldırım, Murat (2022). Psychological Maltreatment and Loneliness in Adolescents: Social Ostracism and Affective Experiences. *Psychological Reports*, 125(6), 3028–3048. <https://doi.org/10.1177/00332941211040430>
- Autioniemi, Jari, Mäntylä, Niina, Kosonen, Jonna, Partinen, Hanna & Pernaa, Hanna-Kaisa (2021). Muuttuva julkinen hallinto ja työelämäkompetenssien suuntaviivat suomalaisessa korkeakoulutuksessa. *Hallinnon Tutkimus* 40(2), 94–110. <https://doi.org/10.37450/ht.95637>
- Baumeister, Roy & Leary, Mark (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin* 117(3), 497–529. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.117.3.497>
- Benton, Tom (2011). *Sticks and stones may break my bones but being left on my own is worse: An analysis of reported bullying at school within NFER attitude surveys*. Slough: NFER.
- Byrne, David (2001). Complexity Science and Transformations in Social Policy. *Social Issues* 1(2).
- Cacioppo, John & Patrick, William (2008). *Loneliness: Human nature and the need for social connection*. New York: W.W. Norton & Company.
- Casey, B.J., Duhoux, Stephanie & Cohen Matthew (2010). Adolescence: What Do Transmission, Transition, and Translation Have to Do with It? *Neuron* 67(9), 749–760. <https://doi.org/10.1016/j.neuron.2010.08.033>
- Coleman, Sarah, Hurley, Stephanie, Koliba, Christopher & Zia, Asim (2017). Crowdsourced Delphis: Designing solutions to complex environmental problems with broad stakeholder participation. *Global Environmental Change*, 45, 111–123. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2017.05.005>
- Croell, Katja, Hetemaa, Tiina, Knape, Nina, Leipälä, Jaana, Louet-Lehtoniemi, Tuulikki, Nieminen, Jutta, Ridanpää, Hannele, Suomela, Tuuli, Syrjä, Vesa & Syrjänen, Taru (2023). *Sosiaali- ja terveydenhuollon järjestäminen Suomessa: Valtakunnallinen asiantuntija-arvio*, kevät 2023. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Haettu sivulta <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-408-049-1> 9.1.2024
- De Róiste, Aingeal, Kelly, Colette, Molcho, Michal, Gavin, Aoife & Gabhainn, Saoirse Nic (2012). Is school participation good for children? Associations with health and wellbeing. *Health Education*, 112 (2), 88–104. <https://doi.org/10.1108/09654281211203394>
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Ervasti, Outi (2021). *Osallisuus on hyvinvointia. Oppilaiden ja opetushenkilöstön näkemyksiä lasten ja nuorten osallisuuden vahvistamisen mahdollisuuksista ja rajoitteista*. Pro gradu -tutkielma. Lapin yliopisto.
- Fountain Park (2023). *Oppilaiden kokemuksia yksinäisyydestä ja ajatuksia sen vähentämisestä*. (julkaisematon).
- Fung, Archon (2006). Varieties of Participation in Complex Governance. *Public Administration Review*, 66(s1), 66–75. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6210.2006.00667.x>
- Gellin, Maija, Herranen, Jatta, Junntila-Vitikka, Pirjo, Kiilakoski, Tomi, Koskinen, Sanna, Mäntylä, Niina, Niemi, Reetta, Nivala, Elina, Pohjola, Kirsi, & Vesikansa, Sari (2012). Lapset ja nuoret subjekteina koulujärjestelmässä. Teoksessa Gretschesel, Anu & Kiilakoski, Tomi (toim.) *Demokratiaoppitunti. Lasten ja nuorten kunta 2010luvun alussa* (s. 95–148). Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 118. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Hart, Roger (1992). Children's Participation: From Tokenism to Citizenship. UNICEF Innocenti Essays 4. International Child Development Centre of UNICEF. Haettu sivulta https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/childrens_participation_11.1.2024
- Hawkley, Louise & Cacioppo, John (2010). Loneliness matters: a theoretical and empirical review of consequences and mechanisms. *Annals of Behavioral Medicine* 40(2), 18–27. <https://doi.org/10.1007/s12160-010-9210-8>
- Hastrup, Arja, Pelkonen, Marjaana, Varonen, Päivi & Kekkonen, Marjatta (2021). *Perhekeskukset ja niiden kohtaamispaikat Suomessa*. Tutkimuksesta tiiviisti 65/2021. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Heinonen, Olli-Pekka, Ikonen, Anna-Kaisa, Kai-vosoja, Matti & Reina, Timo (2018). *Yhdyspinnat yhteiseksi mahdollisuudeksi – selvitys*

- lapsi- ja nuoriso- ja perhepalveluiden toteuttamiseen liittyvistä yhdyspinnoista muuttuvassa toimintaympäristössä.* Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 8/2018. Helsinki: Missio (2024). *Kysely: Nuorten yksinäisyys yleistyy oppilaitoksissa – ”Tuntuu surulliselta, koska kaikki tarvitsevat ystäviä”.* 10.9.2024. Haettu sivulta <https://www.helsinkimissio.fi/uutinen/kysely-nuorten-yksinaisyys-yleistyy-oppilaitoksissa-tuntuu-surulliselta-koska-kaikki-tarvitsevat-ystavia/> 7.10.2024.
- Hirsjärvi, Sirkka, Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula (2016). *Tutki ja kirjoita.* Helsinki: Tammi.
- Hujala, Anneli, Taskinen, Helena, Oksman, Erja, Kuronen, Risto, Karttunen, Anna & Lammin-takanen, Johanna (2019). Sote-ammattilaisten monialainen yhteistyö. Paljon palveluja tarvitsevat asiakkaat etusijalle. *Yhteiskunta-politiikka*, 84(5–6), 592–600.
- Irvin, Renée & Stansbury, John (2004). Citizen Participation in Decision Making: Is It Worth the Effort? *Public Administration Review*, 64(1), 55–65. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6210.2004.00346.x>.
- Jalonen, Harri & Lähteenmäki-Smith, Kaisa (2006). Kompleksisuusajattelu yhteiskuntatieteissä. *Politiikka*, 48(2), 115–126.
- Junttila, Niina (2010). *Social competence and loneliness during the school years – Issues in assessment, interrelations and intergenerational transmission.* Annales Universitatis Turkuensis B 325. Turku: Turun yliopisto.
- Junttila, Niina & Vauras, Marja (2009). Loneliness among school-aged children and their parents. *Scandinavian Journal of Psychology* 50(3), 211–219. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9450.2009.00715.x>
- John-Akinola, Yetunde & Nic-Gabhainn, Saoirse (2014). Children's participation in school: a cross-sectional study of the relationship between school environments, participation and health and wellbeing outcomes. *BMC Public Health*, 14(964), 1–10. <https://doi.org/10.1186/1471-2458-14-964>.
- Joronen, Katja, Kanste, Outi, Halme, Nina, Perälä, Marja-Leena & Pelkonen, Marjaana (2018). *Lasten ja nuorten terveyttä, hyvinvointia, kasvua ja oppimista edistävien palvelujen integraatio-tukevat toimet eri maissa.* Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 35/2018. Haettu sivulta <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-540-2> 12.1.2024
- Kaarakainen, Suvi-Sadetta, Helenius, Jenni & Laakso, Mari (2025). Exploring Loneliness Among Young People: Experiences of loneliness on Finnish YouthNet discussion forum. *Youth & Society*. <https://doi.org/10.1177/0044118X241313475>
- Kallinen, Timo & Kinnunen, Taina (2023). Etnografia. Teoksessa Jaana Vuori (toim.) *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja.* Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto. Haettu sivulta <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/> 12.1.2024
- Kiili, Johanna (2006). *Lasten osallistumisen voimavarat. Tutkimus Ipanoiden osallistumisesta.* Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research. No. 283. Jyväskylän Yliopisto.
- Kirby, Perpetua, Lanyon, Claire, Cronin, Kathleen & Sinclair, Ruth (2003). *Building culture of participation. Involving children and young people in policy, service planning, delivery and evaluation.* Handbook. Nottingham: National Children's Bureau, Department for Education and Skills.
- Kiuru, Noona, Salmela-Aro, Katariina, Laursen, Brett, Vasalampi, Kati, Beattie, Marguerite, Tunkkari, Mari & Junttila, Niina (2024). Profiles of Loneliness and Ostracism During Adolescence: Consequences, Antecedents, and Protective Factors. *Child Psychiatry & Human Development* (Early online). <https://doi.org/10.1007/s10578-024-01664-8>
- Laaninen, Markus & Niemelä, Mikko (2023). Koettu yksinäisyys Suomessa 2016–2022. *Yhteiskuntapolitiikka* 88(3), 237–247.
- Laki oppilas- ja opiskelijahuoltolain muuttamisesta 377/2022.
- Lasker, Roz & Weiss, Elisa (2003). Broadening Participation in Community Problem Solving: a Multidisciplinary Model to Support Collaborative Practice and Research. *Journal of Urban Health: Bulletin of the New York Academy of Medicine*, 80(1), 14–60. <https://doi.org/10.1093/jurban/jtg014>.
- Leary, Mark, Kowalski, Robin, Smith, Laura & Phillips, Stephen (2003). Teasing, rejection, and violence: Case studies of the school shootings. *Aggressive Behavior* 29(3), 202–214. <https://doi.org/10.1002/ab.10061>
- Lempinen, Lotta, Junttila, Niina & Sourander Andre (2018). Loneliness and friendships among eight-year-old children: time-trends over a 24-year period. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry* 59(2), 171–179. <https://doi.org/10.1111/jcpp.12807>
- Lyyra, Nelli, Junttila, Niina, Tynjälä, Jorma & Välimaa, Raili (2019). Nuorten yksinäisyys on yhteydessä lisääntyneeseen oireiluun ja lääkkeiden käyttöön. *Lääkärilehti* 32/2019 vsk 74.

- Lyyra, Nelli, Välimaa, Raili, Leskinen, Esko, Kannas, Lasse & Heikinaro-Johansson, Pilvikki (2016). Koululaisten yksinäisyys. *Kasvatus* 47(1), 34–47.
- Mänttari-van der Kuip, Maija (2022). Palvelujärjestelmään liittyvät rakenteelliset haasteet ja työntekijöiden toimintamahdollisuudet julkisen sektorin lastensuojelutyössä. *Janus Sosiaali-politiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti* 30(1), 21–43. <https://doi.org/10.30668/janus.107864>
- Nezlek, John, Wesselmann, Erik, Wheeler, Ladd & Williams, Kipling (2012). Ostracism in everyday life. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice* 16(2), 91–104. <https://doi.org/10.1037/a0028029>
- Nurmi, Henna, Leinonen, Jaana, Lantela, Lauri & Turunen, Tuija (2024). Lasten ja nuorten osallistumisen edellytykset koulu yhteisöissä perusopetuksen rehtoreiden asiantuntijapuheessa. *Focus Localis* 52 (2), 44–61. <https://journal.fi/focuslocalis/article/view/130309>
- Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki 1287/2013.
- Pearce, Thomas C. & Wood, Bronwyn (2016). Education for transformation: An evaluation framework to guide student voice work in schools. *Critical Studies in Education*, 60(1), 1–18. <https://doi.org/10.1080/17508487.2016.1219959>.
- Peplau, Letitia & Perlman, Daniel (1982). Perspectives on loneliness. Teoksessa Peplau, Letitia & Perlman, Daniel (toim.) *Loneliness: A sourcebook of current theory, research and therapy* (s. 1–18) New York: John Wiley & Sons.
- Pernaa, Hanna-Kaisa, Salminen, Jaanet, Tuominen, Miia, Lindell, Juha, Kallio, Hanna & Rantamäki, Aino (2023). Opiskeluhuollon uudelleenjärjestämisen vaaranpaikat. *Hallinnon Tutkimus* 42(3), 376–381. <https://doi.org/10.37450/ht.129056>
- Perustuslaki 731/1991.
- Pinho, Nelson, Beirão, Gabriela, Patrício, Lia & Fisk Raymond (2014). Understanding value co-creation in complex services with many actors. *Journal of Service Management*, 25(4), 470–493. <https://doi.org/10.1108/JOSM-02-2014-0055>.
- Puustinen, Alisa (2017). *Voiko verkostoa johtaa? Tapaustutkimus sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistoiminta-alueen hallinnan yhteenkietoutuneesta luonteesta*. Kuopio: University Eastern Finland.
- Reed, Mark (2008). Stakeholder participation for environmental management: A literature review. *Biological Conservation*, 141(10), 2417–2431. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2008.07.014>.
- Russell, Daniel, Cutrona, Carolyn, McRae, Cynthia & Gomez, Mary (2012). Is loneliness the same as being alone? *The Journal of Psychology* 146 (1-2), 7–22. <https://doi.org/10.1080/00223980.2011.589414>
- Sakız, Halis, Mert, Abdullah & Sariçam, Hakan (2021). Self-esteem and perceived social competence protect adolescent students against ostracism and loneliness. *Journal of Psychologists and Counsellors in Schools* 31(1), 94–109. <https://doi.org/10.1017/jgc.2020.25>
- Salovaara, Veronica, Hongisto, Pauliina, Kalland, Mirjam & Puumalainen, Julia (2023). Lasten ja nuorten ääni varhaiskasvatuksen sekä esi- ja perusopetuksen muutoksissa. Teoksessa Hongisto, Pauliina & Varjo, Janne (toim.) *Väestömuutoksen vaikutukset varhaiskasvatuksen sekä esi- ja perusopetuksen järjestämiseen. Kansalliset ja kansainväliset kokemukset, seurantaindikaattorit sekä lasten ja nuorten kuulemisen laatukriteeristö* (s. 38–92). Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö.
- Smart Richman, Laura & Leary, Mark (2009). Reactions to discrimination, stigmatization, ostracism, and other forms of interpersonal rejection: A multimotive model. *Psychological Review* 116(2), 365–383. <https://doi.org/10.1037/a0015250>
- Stavrova, Olga, Ren, Dongning & Pronk, Tila (2022). Low Self-Control: A Hidden Cause of Loneliness? *Personality and Social Psychology Bulletin*, 48(3), 347–362. <https://doi.org/10.1177/01461672211007228>
- Syrjämäki, Aleks, Lyyra, Pessi & Hietanen, Jari (2017). Yksin jääminen satuttaa: katsaus kokeelliseen ostrakismitutkimukseen. *Psykologia* 52(5), 376–390.
- TENK (2023). *Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa*. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja 2/2023. Helsinki: Tutkimuseettinen neuvottelukunta. Haettu sivulta https://tenk.fi/sites/default/files/2023-03/HTK-ohje_2023.pdf 7.10.2024.
- THL (2023). THL:n Kouluterveyskysely: 8.- ja 9.-luokkalaisten ahdistuneisuus ei osoita laantumisen merkkejä koronan jälkeen, kiusaamista aiempaa enemmän. Haettu sivulta <https://www.sttinfo.fi/tiedote/69984439/thln-kouluterveyskysely-8--ja-9-luokkalaisten-ahdistuneisuus-ei-osoita-laantumisen-merkkeja-koronan-jalkeen-kiusaamista-aiempaa-enemman?-publisherId=69817778.2.11.2023>.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2018). *Laa-dullinen tutkimus ja sisällönanalyysi* (uud. laitos). Helsinki: Tammi.

- Turja, Leena (2010). Lapset osallisina – kohti uutta varhaiskasvatuskulttuuria. Teoksessa Turja, Leena & Fonsén, Elina (toim.) *Suuntana laadukasvarhaiskasvatus* (30–47). Professori Eeva Hujalan matkassa. Suomen Varhaiskasvatus ry.
- Turja, Tuomo (2023). *Yksinäisyysbarometri 2023*. Tutkimusraportti, Suomen Punainen Risti. Taloustutkimus Oy. Haettu sivulta https://www.punainenristi.fi/globalassets/13.-uutiset/2023/yksinaisyys-koskettaa-ya-useampaa-suomesa/spr_yksinaisyysbarometri_2023_raportti.pdf 2.11.2023.
- Uslu, Osman (2021). “Being Alone Is More Painful Than Getting Hurt”: The Moderating Role of Workplace Loneliness in the Association between Workplace Ostracism and Job Performance. *Central European Business Review* 10(1), 19–38. <https://doi.org/10.18267/j.ce-br.257>
- Vartiainen Pirkko, Ollila Seija, Raisio Harri & Lindell Juha (2013). *Johtajana kaaoksen reunalla: Kuinka selviytyä pirullisista ongelmista*. Helsinki: Gaudeamus.
- Vartiainen, Pirkko, Raisio, Harri & Viinamäki, Olli-Pekka (2018). Kompleksisuuden johtaminen. Teoksessa Lammintakanen, Johanna & Laulainen, Sanna (toim.) *Kohti vaikuttavaa päätöksentekoa ja johtamista hyvinvointipalveluissa* (s. 103–112). Kuopio: Publications of the University of Eastern Finland, General series, No 24.
- Valtioneuvosto (2021). *Kansallinen lapsistrategia*. Komiteamietintö. Helsinki: Valtioneuvoston julkaisuja 2021:8. Haettu sivulta <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-777-5> 11.1.2024
- Woodside-Jiron, Haley, Jorgenson, Simon, Strolin-Goltzman, Jessica & Jorgenson, Jennifer (2019). “The glue that makes the glitter stick”: Preliminary outcomes associated with a trauma-informed, resiliency-based, interprofessional graduate course for child welfare, mental health, and education. *Journal of Public Child Welfare* 13(3), 307–324. <https://doi.org/10.1080/15548732.2019.1600630>
- Yleissopimus lapsen oikeuksista 60/1991. Haettu sivulta https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910060/19910060_2 11.1.2024